

a vládne lehce plynoucím jazykem salónní konverzace. Bozděch se již touto hrou zřetelně přihlásil ke vzorům francouzské situační a konverzační veselohry, která byla v tehdejší době u českého měšťanského publika ve zvláštní oblibě. Také jeho další historické komedie se opíraly o příklad francouzského dramatika E. Scriba, a to jak po technické, tak i po myšlenkové stránce. Bozděch měl nedůvěru k jakýmkoli velkolepým koncepcím životním, politickým, ideovým, uměleckým, a vyhovoval mu proto Scribův pohled na dějiny jako na souhrn malých příčin, jež vedou k velkým následkům. V komediích rozehrává malicherné pozadí světové historie, významné dějinné události představuje jako výsledek intrik, omezenosti, prospěchářství, milostných rozmarů, osobních zájmů. *Zkouška státníková* (prem. 1872) předvádí v jednoaktové zkratce zákulisi zápasu o zahraniční orientaci Rakouska za Marie Terezie (což byla po vítězství Německa nad Francií r. 1871 záležitost znovu aktuální). Obratný diplomat Kounic tu diskrétně odhalí intriky pruského vyslance, využívajícího císařova záletnictví, smíří oba císařské manžele, prosadí spojeneckou smlouvu mezi Rakouskem a Francií a je nakonec jmenován kancléřem. Zápletky tříaktových komedií Bozděchových *Světa pán v županu* (1876) a *Jenerál bez vojska* (nalezena v pozůstalosti, uvedena 1889) jsou čerpány z intimního okolí císaře Napoleona. V těchto hrách sice vyvrcholilo Bozděchovo umění v rozvíjení komediálních situací i ve stavbě duchaplného konverzačního dialogu, avšak ironický odstup od slabůstek jednajících postav a přímo geometrické pohrávání s dramatickou konstrukcí mu již zabránily charakterizovat postavy stejně zdařile jako předtím ve *Zkoušce státníkově*.

Méně úspěšný byl Bozděch na poli historické tragédie (*Baron Goertz* ze švédských dějin, prem. 1868) a historické činohry (*Dobrodruzi* z časů Rudolfa II., zakázána v 70. letech cenzurou). Ani jeho vyspělá dramatická technika nedokázala v nich překonat úskalí scribovského pohledu na dějiny, jenž výtečně vyhovoval komedii, ale nestačil již jako filozofický základ vážného dramatu. – Bozděchovo dílo doplňují *Novelky* (1877), drobné prózy kreslící postavy a scénky z pražské společnosti a z prostředí venkovské šlechty.

Otokar Březina

/ 1868 - 1929 /

Přední básník generace 90. let. V jeho meditativní, idealistickým postojem ovlivněné tvorbě se česká poezie nejvýrazněji vyrovnala s podněty soudobé evropské moderny, jmenovitě symbolismu.

Pro vyjádření myšlenkových i citových dramát soudobého člověka Březina vytvořil zcela nový typ reflexivní básně, v níž myšlenka

je nesena řadou samostatných obrazů jen velice volně spojených. V tom předjal mnohé experimenty poezie 20. století, zejména té, která svou působivost zakládala na básnické obraznosti.

Vlastním jménem Václav Jebavý. Narodil se 13. 9. 1868 v Počátkách, jeho otec byl obuvníkem. V l. 1883–87 studoval na reálce v Telči. Po maturitě se stal učitelem na obecné škole v Jinošově u Náměště nad Oslavou. Zde se seznámil s A. Pammrovou, s níž od r. 1889 udržoval korespondenci významnou jako dokument i jako básnické dílo; osobně se však s Pammrovou znovu setkal až nedlouho před svou smrtí. V l. 1888–1901 Březina učil v Nové Říši na Moravě. Jako symbolistický básník vystoupil r. 1892; vyvolal ihned mocný odpor v okruhu J. Vrchlického i souhlas mezi svými generačními druhy. Otiskoval verše a eseje v předních moderně orientovaných časopisech, zejména v *Rozhledech* a *Moderní revui*. Roku 1895 spolupodepsal manifest *České moderny*. Samostatným studiem získal široké vzdělání zvláště ve světových literaturách a filozofii. Roku 1901 přešel na měšťanskou školu v Jaroměřicích nad Rokytnou, kde s přestávkami, kdy býval uvolněn pro literární práci, působil až do r. 1925. Jaroměřice se staly také místem četných besed s návštěvníky a přáteli, z nichž nejbližší mu byli sochař F. Bílek; básník J. Deml a sociolog E. Chalupný. Po r. 1907 se jako básník odmlčuje. Od r. 1925 žil Březina v Jaroměřicích na trvalém odpočinku. 25. 3. 1929 tamtéž zemřel.

Rané počátky Březinovy tvorby, uveřejňované koncem 80. let pod pseudonymem V. Danšovský v krajoých časopisech, se nijak nevymykají z běžných konvencí soudobé literatury. Jsou to vlastenecké lyrické básně a veršované povídky, ovlivněné epikou Sv. Čecha. Prozaické črty, humoresky a novely z téže doby čerpají náměty ze života maloměsta i z místní historie. Mladý autor v nich postupně zdokonaluje umění žánrového realismu (novela *Protějšť okno*, 1890). Vrcholná práce tohoto období, román Eduarda Brunnera (psán 1890–92), se však nezachovala; autor neměl úspěch při pokusu o její uveřejnění a později ji pravděpodobně sám zničil.

K zásadní změně Březinova uměleckého zaměření došlo r. 1892, po letech usilovného poznávání uměleckého a myšlenkového proudění doby a vlastních úvah o otázkách umění. Svědectví tohoto vývoje se dochovalo – vedle dopisů A. Pammrové – i v obsáhlé korespondenci s přítelem Bauerem. Největší dosah pro Březinův přerod mělo intimní seznámení s Baudelaireovou poezií a s filozofií Schopenhauerovou, dále vliv programových statí F. X. Šaldy a v neposlední řadě i otrěs z náhlého skonu obou rodičů (1890).

Pět Březinových básnických sbírek, napsaných pak v průběhu necelého desetiletí (*Tajemné dálky*, 1895; *Světání na západě*, 1896; *Větry od pólů*, 1897; *Stavitelé chrámu*, 1899; *Ruce*, 1901), vytvořilo vyhraněnou a osobitou českou verzi světového básnického proudu z konce století – symbolismu. Symbolismus usiloval básnicky působit sugestivními představami tajemných světů a dějů, postihnout síly a vztahy skryté pod povrchem běžné

skutečnosti, vyjádřit jednotu smyslu nejrůznějších projevů života, a tak je navzájem sblížit. Za tím cílem do krajnosti napínal a rozehrával básnické slovo, jmenovitě pak obrazné vyjádření, metaforu: konkrétním, smyslově naléhavým symbolem označoval duchovní, přímému vnímání nepřístupné zkušenosti, přičemž stupňoval napětí mezi přímým a obrazným významem slov, z jednoho metaforického jádra rozvíjel celé obrazné děje jako mnohoznačnou obdobu událostí a vztahů, jejichž pomyslný obsah měl takto být nikoli zřetelně vysloven, ale toliko opsán a naznačen. Březina zvýraznil pojetí symbolismu jako reflexivní poezie zabývající se nejobecnějšími otázkami lidské existence a navazující vztah mezi člověkem a absolutnem. I experimenty s básnickou formou (volný verš) u Březiny vždy souvisí s myšlenkovou složkou díla.

Celá Březinova tvorba vyrůstá z idealistického přesvědčení, že duchovní skutečnost je podstatnější, závažnější, pravdivější než skutečnost světa bezprostředně daného; v kontaktu s duchovním světem vidí také jedinou perspektivu jednotlivce i lidstva. Jeho koncepce minulých i budoucích dějin je proto co do svého obsahu nereálná a utopická. Zároveň však Březina nikdy nepřestal být zaujat bezprostředně viděnými, citově a smyslově naléhavými pozemskými skutečnostmi, a tak, třebaže v nich někdy viděl pouhou nerozluštěnou dosud šifru pro poselství nadzemského významu, naplnil své básně bohatstvím barev a zvuků, rozvínil je objevy neznámých souvislostí mezi věcmi, otevřel v nich úchvatné průhledy do ryze lidských a pozemských situací. I sama představa Nejvyššího (nikdy nepojmenovaného a vždy se vymykajícího jakékoli konkrétní věrouce), v níž se koncentruje Březinův spiritualismus, se stala básníkovi podnětem k tomu, aby se mu lidská zkušenost i předmětná skutečnost rozzářily, dynamizovaly a dramatizovaly úsilím o navázání přímého kontaktu se svým jednotlícím principem. Zároveň ovšem ztratily bezprostřední společensko-historickou konkrétnost. Březinův světový názor byl ovlivněn přírodními vědami a zejména vývojovými teoriemi 19. století; v jejich duchu veškeré své naděje spojuje s budoucností, kdy na vrcholu svého zdokonalování bude člověk s to se začlenit mezi duchovní síly kosmické.

Kosmická perspektiva, prostupující Březinovy verše s intenzitou a důsledností dosud v české poezii zcela ojedinělou, ovlivnila i výběr základních témat a problémů. Jde jmenovitě o vztah jedince, často trpícího, hledajícího a zoufajícího, k onomu nadosobnímu pohybu, jenž směřuje k dokonalosti. V tomto tématu se odrazila i společenská problematika 90. let, tj. období krize, kdy se rozpadla jednotu české společnosti založená na národně obranných ideálech a nová společenská seskupení se sotva nejasně rýsovala, a kdy tedy individuum, vymaněné ze starých vazeb a do nových dosud nezačleněné, bez opory zvnějška muselo řešit svůj vztah ke kolektivitě, k nadosobnímu vývoji a k budoucnosti. Celková linie Březinova vývoje je dána zesilujícím se optimismem, jenž se opírá o stále rozhodněji uplatňovaný pohled ze stanoviska kosmu, věků a zástupů; na všech stupních jeho

vývoje se však setkáváme s básněmi, které hořce připomínají utrpení jedinců i celých národů a vyslovují bolestné otázky a pochybnosti; poukaz ke kosmickým perspektivám, který má být odpovědí, je tu zřejmě nedostačující a nepřináší uklidnění.

Podobu člověka, který se takto konfrontuje s nadosobním a nadlidským principem, vzhlíží k němu s touhou i výčitkou, obětuje se pro něj nebo se uvědoměle stává jeho skutečnovatelem, promítl Březina do celé řady symbolických postav. V jejich koncipování se projevilo Březinovo úsilí o básnickou objektivnost směřující k tvorbě moderního mýtu. V prvních sbírkách Březinových, jež jsou ještě blízko lyrice citové zpovědi, je často takovou postavou lyrické já básníkovo; mnohé básně jsou bolestným záznamem o ztrátách životních možností a kontaktů, obětovaných na oltář zbožštěného umění. Samota a smrt se jeví jako cesty k poznání tajemství, ale mnoho místa tu má i elegický stesk po tom, co si člověk, idealisticky odvrácený od všeho pozemského, dobrovolně upírá. Tento prožitek se objektivizuje v ironicky vykresleném typu *Vladařů snů* (sbírka *Svitání na západě*). Zde a pak už vždy jsou hrdinové Březinových básní pojmenováni v množném čísle; jsou to vždy celé kolektivy. Zprvu úzké skupinky mimořádných jedinců, často i výlučná, aristokraticky uzavřená bratrstva zasvěcených, kteří osvědčili více síly než okolní davy (např. *Šťastní z Větrů od pólů*). Později se tento okruh stále rozšiřuje a příslušnost k němu se získává tvůrčím podílem na duchovém úsilí lidstva (báseň *Stavitelé chrámu* aj.); objevuje se i typ karatele neřestí a zvěstovatele velkých převratů (*Proroci*). Zároveň stále více vstupuje do Březinovy pozornosti osud trpících, nezasvěcených a anonymních, a přesto nevědomě přinášejících svůj příspěvek krve, práce a smrti pro vykoupení světa (báseň *Ruce*). Mezi těmito zástupy procházejí poslední velké Březinovy postavy, prostoupené vizí nového života, poodvrácené do snu, celé v mystickém vytržení (*Šilenci, Ztracení*).

Březinovo dílo vzniklo v zapadlém městečku Českomoravské vysočiny, aniž jeho tvůrce poznal cizí země nebo na delší dobu navštívil moderní velké město. Březina ovšem dovedl získat částečnou náhradu v kontaktech literárních. Časopisy evropské moderny, nové sbírky básní v nejrůznějších jazycích, díla starých filozofů i vědecké práce moderní přírodovědy dávaly mu podněty k přemýšlení i látku jeho básnické obrazivosti, jež mohla vydatně čerpat i z okolní přírody. Později, zejména po Březinově přesídlení do Jaroměřic, přicházeli i stále početnější přátelé a navštěvníci; obsáhlé mluvené improvizace, které byly zaznamenány a později vydány, jsou zajímavým doplňkem Březinova díla a postupně už v básníkove mužném věku odsunují do pozadí jeho práci literární. Šestá sbírka básní, jež snad měla být nazvána *Země*, zůstala nedokončena (poslední báseň pochází z roku 1907) a její torzo dovolil Březina knižně publikovat až před svou smrtí. Knihou uzavírající Březinovu literární cestu zůstala tak *Hudba pramenů* (1903), soubor básnických próz, jež Březina časopisecky zveřejňoval souběžně se svým dílem veršovaným; jejich tématem je v prvé řadě

místo umění a krásy ve světě. Propracovaný jazyk těchto próz má průkopnický význam pro vývoj českého eseje filozofického i literárního. Za svého života uveřejnil Březina ještě čtyři další eseje z proponované knihy *Skryté dějiny*; na textu ostatních próz této knihy neustal pracovat až do své smrti. Z četných náčrtů a opravovaných verzí byla kniha mnohaletou prací rekonstruována a teprve nedávno jako celek vydána.

Právě tak jako zrod básníkův je i jeho časné umlknutí problémem, k němuž se literární historie často vrací. Svůj podíl na něm měly málo příznivé životní a pracovní podmínky chudého venkovského učitele. Nejzávažnější činitel je však zřejmě v samotné metodě básnického symbolismu, který znesnadňoval pronikání syrové životní látky do literatury a vedl k tomu, že životní materiál byl přijímán jen jako nástroj k vyjádření abstraktních konstrukcí: za těchto podmínek se dříve vyčerpaly zdroje básnického tvoření, a autor musel buď prorazit hranice své metody nebo se opakovat. První z těchto možností byla Březinovi zřejmě nedostupná, druhá nepřijatelná. Pro idealistickou koncepci světa, jakou si vytvořil, znamenal každý bezprostřední kontakt s reálnými konflikty společnosti tragický otřes, jenž mohl být vyrovnán jen dalším stupňováním idealismu. Nejživější hodnoty Březinova díla však nezáleží ve filozofických postojích básnických, nýbrž v uměleckých kvalitách jeho poezie, které mu také získaly světový ohlas.

Karel Matěj Čapek Chod

/ 1860 - 1927 /

Prozaik, jeden z nejosobitějších tvůrců českého realistického a naturalistického románu a povídky na počátku 20. století. Vyprávěčský talent, podrobná znalost životního stylu různých společenských vrstev a mnoha profesí, schopnost nalézt závažný sociální nebo psychologický konflikt a postihnout typičnost jeho nositelů tvoří základní rysy Čapkovy prózy.

Aby se odlišil od spisovatele Karla Čapka, přidal si Karel Matěj Čapek podle rodného kraje k svému jménu ještě přídomek „Chod“. Narodil se 21. 2. 1860 v Domažlicích, kde vystudoval gymnázium. V Praze se dal zapsat na práva, ale zalíbila se mu žurnalistika a stal se redaktorem, nejprve olomouckého *Našince*, pak pražského *Hlasu národa*, *Národní politiky* a *Národních listů*, deníků vesměs velmi konzervativního zaměření. V novinách začínal od píky, vystřídal všechny rubriky a důvěrně se seznámil s nejrůznější problematikou českého politického i kulturního života. Pravidelně se věnoval divadelní, a zejména výtvarné kritice, zastává právě tak jako ve své publicistice často stanoviska krajně zpátečnická.